O‘ZBEKISTONDA IKKILAMCHI AVTOMOBIL BOZORIDA " LIMONLAR MUAMMOSI"

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti To’rtko’l fakulteti Iqtisodiyot yo‘nalishi,
2- kurs bakalavriati talabasi
Xasanova Maftuna

Annotatsiya

Mazkur mavzu O‘zbekistonda ikkilamchi avtomobil bozorining hozirgi holati va unda yuzaga kelayotgan iqtisodiy muammolarni, xususan “limonlar muammosi”ni o‘rganishga bag‘ishlanadi. Hozirgi kunda mamlakatda avtomobil bozori iqtisodiyotning eng muhim va tez rivojlanayotgan sohalaridan biri hisoblanadi. Aholi daromadlarining oshishi, urbanizatsiya jarayonining kuchayishi hamda transport vositalariga bo‘lgan ehtiyojning ortishi avtomobil savdosining kengayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, ikkilamchi avtomobil bozori keng ommalashib, aholining asosiy transport manbalaridan biriga aylangan.

Buning asosiy sabablari yangi avtomobillar narxining yuqoriligi, kredit shartlarining murakkabligi, import avtomobillariga bo‘lgan cheklovlar va ayrim modellarning uzoq kutish muddatidir. Natijada iste’molchilar nisbatan arzon va tez sotib olish mumkin bo‘lgan foydalanilgan avtomobillarga murojaat qilmoqda. Biroq aynan shu bozorda axborot nomutanosibligi bilan bog‘liq jiddiy muammo mavjud bo‘lib, u iqtisodiyotda “limonlar muammosi” deb ataladi.

Kalit so`zlar: Ikkilamchi avtomobil bozori, O‘zbekiston avtomobil bozori, “limonlar muammosi”, axborot nomutanosibligi, George Akerlof, foydalanilgan avtomobillar bozori, avtomobil savdosi, VIN-kod tizimi, avtomobil tarixi, texnik diagnostika, norasmiy savdo, iste’molchi huquqlari, bozor ishonchsizligi, avtomobil probegi, raqamli ma’lumotlar bazasi, bozor samaradorligi, vositachilar (dillerlar),

avtomobil narxlari.

“Limonlar muammosi” tushunchasi iqtisodchi George Akerlof tomonidan ishlab chiqilgan. Unga ko‘ra, bozorda sotuvchi mahsulot sifati haqida xaridorga qaraganda ko‘proq ma’lumotga ega bo‘ladi. Xaridor esa mahsulotning haqiqiy holatini to‘liq bilmaganligi sababli noto‘g‘ri qaror qabul qilishi mumkin. Natijada bozorda sifatsiz mahsulotlar ko‘payib, sifatli mahsulotlar asta-sekin bozordan siqib chiqariladi. Bu holat bozorda ishonchsizlikni kuchaytiradi va umumiy samaradorlikni pasaytiradi.

O‘zbekiston ikkilamchi avtomobil bozorida ham aynan shu holat kuzatilmoqda. Avtomobillar odatda tashqi ko‘rinishi yaxshi holatda bo‘lsa ham, ularning ichki texnik holati, avariya tarixi yoki yurilgan masofasi haqida to‘liq va ishonchli ma’lumot mavjud emas. Ko‘plab hollarda avtomobillar avariyadan keyin qayta tiklanib, tashqi ko‘rinishi yaxshilangan holda sotuvga chiqariladi. Ayrim hollarda esa avtomobilning probegi, ya’ni yurilgan masofasi sun’iy ravishda kamaytiriladi.

Bozorda yana bir muhim muammo - avtomobillar tarixini tekshiruvchi yagona markazlashgan tizimning yo‘qligidir. Rivojlangan davlatlarda har bir avtomobilning VIN-kodi orqali uning butun tarixi - qachon ishlab chiqarilgani, qayerlarda ishlatilgani, avariyaga uchragan-uchramagani va texnik ko‘rik natijalari ochiq bo‘ladi. O‘zbekistonda esa bunday tizim to‘liq shakllanmaganligi sababli xaridor avtomobil haqida yetarli ma’lumotga ega bo‘la olmaydi.

Shuningdek, norasmiy savdo amaliyotlari ham keng tarqalgan. Ko‘plab avtomobil oldi-sotdi jarayonlari rasmiy shartnomalarsiz amalga oshiriladi. Bu esa xaridor huquqlarining himoyasiz qolishiga olib keladi. Agar avtomobilda muammo aniqlansa, iste’molchi uni isbotlash yoki qaytarish imkoniga ega bo‘lmaydi.

Texnik diagnostika tizimining sust rivojlanganligi ham muhim omillardan biridir. Mustaqil va professional ekspertiza markazlari yetarli darajada emasligi sababli xaridorlar avtomobilni to‘liq tekshiruvdan o‘tkaza olmaydi. Natijada sifatsiz avtomobilni sifatli deb o‘ylab xarid qilish holatlari ko‘payadi.

Bundan tashqari, iste’molchilarning texnik bilim darajasi ham pastligi muammoni yanada chuqurlashtiradi. Ko‘pchilik xaridorlar avtomobilning dvigatel holati, yurish tizimi, elektronika va boshqa muhim qismlarini to‘liq tekshira olmaydi. Ular asosan tashqi ko‘rinish va narxga qarab qaror qabul qiladi.

Bozor ishtirokchilari orasida vositachilar - dillerlar ham muhim rol o‘ynaydi. Ular avtomobillarni arzon narxda sotib olib, kichik kosmetik ta’mirlashlar orqali yuqori narxda qayta sotadilar. Bu jarayonda avtomobilning haqiqiy holati ko‘pincha yashiriladi.

“Limonlar muammosi”ning iqtisodiy oqibatlari sezilarli darajada katta. Birinchidan, bozorda ishonchsizlik kuchayadi. Xaridorlar avtomobil sifatiga shubha bilan qaraydi va xarid qilishdan oldin juda ehtiyotkor bo‘ladi. Ikkinchidan, sifatli avtomobil egalari ham zarar ko‘radi, chunki ular o‘z avtomobilini haqiqiy qiymatda sota olmaydi. Uchinchidan, bozorda sifatsiz avtomobillar ulushi ortadi va umumiy bozor sifati pasayadi.

Bundan tashqari, bu muammo iqtisodiy samaradorlikni ham kamaytiradi. Resurslar sifatsiz mahsulotlarga sarflanadi, iste’molchilar esa qo‘shimcha ta’mirlash xarajatlariga duch keladi. Natijada umumiy farovonlik darajasi pasayadi.

Muammoni hal qilish uchun bir nechta muhim chora-tadbirlar zarur. Eng avvalo, avtomobillar bo‘yicha yagona raqamli ma’lumotlar bazasini yaratish lozim. Har bir avtomobilning VIN-kodi orqali uning to‘liq tarixi ochiq bo‘lishi kerak. Bundan tashqari, majburiy texnik ko‘rik tizimini joriy etish muhim, ya’ni har bir avtomobil sotilishdan oldin mustaqil diagnostikadan o‘tishi kerak.

Shuningdek, avtomobil savdosini raqamlashtirish, ya’ni onlayn platformalar orqali shaffof savdo tizimini yaratish ham muhim ahamiyatga ega. Bu xaridorlarga avtomobil haqida oldindan to‘liq ma’lumot olish imkonini beradi. Norasmiy savdolarni kamaytirish va huquqiy javobgarlikni kuchaytirish ham zarur.

Iste’molchilarning texnik va iqtisodiy savodxonligini oshirish ham muhim yo‘nalishlardan biridir. Xaridorlar avtomobil xarid qilishdan oldin mutaxassis maslahatidan foydalanish, texnik ko‘rikdan o‘tkazish va hujjatlarni tekshirishni odat qilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ikkilamchi avtomobil bozori rivojlanib borayotgan bo‘lsa-da, “limonlar muammosi” uning samaradorligiga jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot nomutanosibligi, texnik nazoratning yetarli emasligi va norasmiy savdo tizimi ushbu muammoning asosiy sabablaridir. Muammoni bartaraf etish uchun raqamli tizimlar, texnik nazorat va iste’molchi savodxonligini oshirish zarur. Shu orqali avtomobil bozori yanada shaffof, adolatli va samarali tizimga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. George Akerlof - *The Market for “Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism*, The Quarterly Journal of Economics, 1970.
2. N. Gregory Mankiw - *Principles of Economics*, Cengage Learning, 2021.
3. Paul Samuelson, William Nordhaus - *Economics*, McGraw-Hill Education, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi - rasmiy statistik ma’lumotlar to‘plamlari.
5. Markaziy bank - yillik iqtisodiy sharhlar va hisobotlar.
6. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi - iqtisodiy tahliliy materiallar.
7. O‘zbekistonda avtomobil bozori va iste’molchi huquqlariga oid ilmiy maqolalar hamda internet